

Η αναρχική κοινωνιολογία του φεντεραλισμού

 prono.gr/anarxikh-koinwniologia-toy-federalismou/

Μίσος Ταξικό

2/2/2015

του **Κόλιν Γουόρντ**

Ο μικρός αριθμός παιδιών σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα που είχε την ευκαιρία να μελετήσει την ιστορία της Ευρώπης, καθώς και του δικού του έθνους, έμαθε ότι υπήρξαν δύο κορυφαία γεγονότα κατά τον 19ο αιώνα: η ενοποίηση της Γερμανίας που επιτεύχθηκε από τον Βίσμαρκ και τον αυτοκράτορα Γουλιέλμο Α΄, και η ενοποίηση της Ιταλίας η οποία επιτεύχθηκε από τους Καβούρ, Μασιίνι, Γκαριμπαλντι και Βιτόριο Εμανουέλε Β΄.

Το σύνολο του κόσμου, που εκείνη την εποχή ταυτιζόταν με τον ευρωπαϊκό κόσμο, καλωσόρισε αυτούς τους θριάμβους. Η Γερμανία και η Ιταλία είχαν αφήσει πίσω όλα εκείνα τα μικρά πριγκιπάτα, τα βασίλεια, τις πόλεις-κράτη και τις παπικές επαρχίες, προκειμένου να γίνουν εθνικά κράτη, αυτοκρατορίες και κατακτητές. Είχαν γίνει σαν τη Γαλλία, της οποίας οι μικροί τοπικοί δεσπότες τελικά ενοποιήθηκαν διά της βίας, πρώτα από τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ με το μεγαλοπρεπές σλόγκαν του «Το Κράτος είμαι Εγώ», και κατόπιν από το Ναπολέοντα, κληρονόμο της Μεγάλης Επανάστασης, ακριβώς όπως ο Στάλιν ο οποίος κατά τον εικοστό αιώνα κατασκεύασε το διοικητικό μηχανισμό προκειμένου να εξασφαλίσει ότι ήταν αληθινός. Ή είχαν γίνει σαν την Αγγλία, της οποίας οι βασιλιάδες (και ο ένας δημοκρατικός κυβερνήτης Oliver Cromwell) είχαν κατακτήσει επιτυχώς τα ουαλικά, τα σκωτσέζικα και τα ιρλανδικά εδάφη και συνέχισαν προκειμένου να κυριαρχήσουν στον υπόλοιπο κόσμο εκτός της Ευρώπης. Το ίδιο πράγμα συνέβαινε και στο άλλο άκρο της τελευταίας. Ο Ιβάν Δ΄, επονομαζόμενος ορθά «Ο Τρομερός», κατέκτησε την κεντρική Ασία ως τον Ειρηνικό, και ο Πέτρος Α΄, γνωστός ως «ο Μεγάλος», χρησιμοποιώντας τις τεχνικές που έμαθε στη Γαλλία και την Αγγλία, κατέλαβε τη Βαλτική, το μεγαλύτερο μέρος της Πολωνίας και τη Δυτική Ουκρανία.

Οι πιο προχωρημένες απόψεις παντού στην Ευρώπη καλωσόρισαν το γεγονός ότι η Γερμανία και Ιταλία είχαν προσχωρήσει στο κλαμπ των εθνικών και ιμπεριαλιστικών δυνάμεων. Τα τελικά αποτελέσματα στον 20ο αιώνα ήταν οι φοβερές περιπέτειες των κατακτήσεων, η συντριπτική απώλεια σε ζωές νέων αντρών προερχόμενων από τα χωριά της Ευρώπης κατά τη διάρκεια των δύο παγκόσμιων πολέμων, και η άνοδος λαϊκών δημαγωγών όπως ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι καθώς και των μιμητών τους, που μέχρι και τις μέρες μας υποστηρίζουν ότι «Το Κράτος είμαι Εγώ».

Συνεπώς, κάθε έθνος είχε μια γκάμα πολιτικών όλων των πεποιθήσεων που υποστήριζαν την ευρωπαϊκή ενότητα από κάθε άποψη: οικονομική, κοινωνική, διοικητική και, βεβαίως, πολιτική.

Περιπτώ να αναφερθεί ότι στις προσπάθειες για την ενοποίηση που προωθήθηκαν από τους πολιτικούς έχουμε ένα μεγάλο πλήθος αξιωματούχων στις Βρυξέλλες, οι οποίοι εκδίδουν διατάγματα σχετικά με το ποιές ποικιλίες σπόρων λαχανικών ή ποια συστατικά των χάρμπουγκερ ή του παγωτού μπορούν να πωλούνται στα καταστήματα των κρατών-μελών. Οι εφημερίδες με χαρά δημοσιεύουν όλες αυτές τις κοινοτοπίες. Ο Τύπος δίνει πολύ μικρότερη σημασία σε μια άλλη εκδοχή της πανευρωπαϊκής ιδέας που εξελίχθηκε με αφετηρία τις απόψεις που εκφράστηκαν στο Στρασβούργο από ανθρώπους με αντιλήψεις που καλύπτουν όλο το πολιτικό φάσμα. Οι τελευταίοι διεκδίκησαν τη δημιουργία μιας Ευρώπης των Περιφερειών, τολμώντας να υποστηρίξουν ότι το εθνικό κράτος αποτέλεσε ένα φαινόμενο που εμφανίζεται από το δέκατο έκτο έως το δέκατο ένατο αιώνα, το οποίο δεν θα είχε κανένα χρήσιμο μέλλον στον 21ο αιώνα. Το επερχόμενο ιστορικό διοικητικό μοντέλο μέσα σε μια ομόσπονδη Ευρώπη που πασχίζουν να ανακαλύψουν θα αφορά σε μια σύνδεση μεταξύ, ας πούμε, της Καλαβρίας, της Ουαλίας, της Ανδαλουσίας, της Ακουϊτανίας, της Γαλικίας ή της Σαξονίας ως περιφερειών μάλλον, παρά ως εθνών, που αναζητούν την περιφερειακή τους ταυτότητα, σε οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο, την οποία είχαν χάσει με την ενσωμάτωσή τους στο εθνικό κράτος, όπου το κέντρο βάρους βρίσκεται αλλού.

Μέσα στη μεγάλη παλίρροια του εθνικισμού το δέκατο ένατο αιώνα υπήρξε μια χούφτα προφητικών και αιρετικών φωνών που προέβαλλαν ένα διαφορετικό φεντεραλισμό. Είναι τουλάχιστον εντυπωσιακό το γεγονός ότι εκείνοι των οποίων τα ονόματα ακόμη μνημονεύονται, ήταν οι τρεις γνωστότεροι αναρχικοί διανοητές εκείνου του αιώνα: ο Πιερ-Ζόζεφ Προυντόν, ο Μιχαήλ Μπακούνιν και ο Πιοτρ Κροπότκιν. Κατά την εξέλιξη της στον εικοστό αιώνα, η πολιτική αριστερά εξέλαβε την κληρονομιά τους ως άσχετη και την απέρριψε. Τόσο το χειρότερο για την αριστερά, αφού άνοιξε ο δρόμος προς όφελος της δεξιάς που κατόρθωσε να επιβάλλει τη δική της ατζέντα τόσο για το ζήτημα του φεντεραλισμού όσο και για εκείνο του περιφερισμού (regionalism). Ας ακούσουμε, έστω για λίγο, εκείνους τους αναρχικούς πρόδρομους.

Ο Προυντόν

Πρώτος ήταν ο Προυντόν που αφιέρωσε δύο από τις ογκώδεις εργασίες του στην ιδέα της ομοσπονδίας σε αντίθεση με εκείνη του έθνους-κράτους. Αυτές ήταν Η Ομοσπονδία και η Ένωση στην Ιταλία του 1862 και τον επόμενο χρόνο το βιβλίο του Για την Αρχή της Ομοσπονδίας.

Ο Προυντόν ήταν πολίτης ενός ενοποιημένου, συγκεντρωτικού έθνους-κράτους, με αποτέλεσμα να υποχρεωθεί να διαφύγει στο Βέλγιο. Και ανησυχούσε για την ενοποίηση της Ιταλίας σε πολλά και διάφορα επίπεδα. Στο βιβλίο του Για τη Δικαιοσύνη του 1858 ισχυρίστηκε ότι η δημιουργία της Γερμανικής Αυτοκρατορίας θα έφερνε μόνο προβλήματα στους Γερμανούς και στην υπόλοιπη Ευρώπη, επιχειρηματολογία που ακολούθησε και όσον αφορά την πολιτική της Ιταλίας.

Στο κατώτερο επίπεδο υπήρχε η ιστορία, όπου φυσικοί παράγοντες όπως η γεωλογία και το κλίμα είχαν διαμορφώσει τοπικά έθιμα και στάσεις. «Η Ιταλία», ισχυριζόταν, «είναι ομόσπονδη μέσω του συντάγματος της επικράτειάς της, της διαφορετικότητας των κατοίκων της, σύμφωνα με τη φύση της ιδιοφυΐας της, τα ήθη της, την ιστορία της. Είναι ομόσπονδη με όλο της το είναι, και ήταν έτσι ανέκαθεν... Και με την ομοσπονδία θα την κάνετε εξίσου και τόσες φορές ελεύθερη όσο και με το να της δίνετε ανεξάρτητα κράτη». Δεν είναι δικός μου ρόλος να υπερασπιστώ τις υπερβολές του προυντονικού λόγου, αλλά είχε άλλες αντιρρήσεις. Κατανοούσε το λόγο που οι Καβούρ και Ναπολέον Γ΄ είχαν συμφωνήσει να μετατρέψουν την Ιταλία σε μια ομοσπονδία κρατών, αλλά καταλάβαινε επίσης ότι ο Οίκος της Σαβοΐας δεν θα συμβιβαζόταν με τίποτε λιγότερο από μια συγκεντρωτική συνταγματική μοναρχία. Πέραν αυτού, δυσπιστούσε έναντι του φιλελεύθερου αντικληρικαλισμού του Ματσίνι, όχι λόγω κάποιας αγάπης προς τον Πάπα, αλλά επειδή αντιλαμβανόταν ότι το σύνθημα του Ματσίνι «Θεός και λαός» μπορούσε να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από οποιονδήποτε δημαγωγό καταλάμβανε τη διοικητική μηχανή ενός συγκεντρωτικού κράτους. Πίστευε ότι η ύπαρξη αυτού του διοικητικού μηχανισμού αποτελούσε την απόλυτη απειλή για την ατομική και τοπική ελευθερία. Ο Προυντόν ήταν σχεδόν ο μόνος θεωρητικός του δέκατου ένατου αιώνα που αντιλήφθηκε ότι:

«Φιλελεύθερο σήμερα [το συγκεντρωτικό κράτος] με μια φιλελεύθερη κυβέρνηση, αύριο θα γίνει μια τρομερή μηχανή κάποιου σφετεριστή δεσπότη. Αποτελεί αέναο πειρασμό για την εκτελεστική εξουσία, μια διαρκή απειλή για τις

ανθρώπινες ελευθερίες. Κανένα δικαίωμα, ατομικό ή συλλογικό, δεν μπορεί να είναι μελλοντικά εξασφαλισμένο. Ο συγκεντρωτισμός μπορεί τότε να αποκληθεί ως ο αφοπλισμός ενός έθνους προς όφελος της κυβέρνησής του...»

Ό,τι γνωρίζουμε για την ιστορία της Ευρώπης, της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής του εικοστού αιώνα συντείνει προς της υπεράσπιση αυτής της αντίληψης. Ούτε και ο βορειοαμερικανικός τύπος φεντεραλισμού, που τόσο όμορφα αποδόθηκε από τον Τόμας Τζέφερσον, εγγυάται την απομάκρυνση αυτής της απειλής. Ένας από τους Άγγλους βιογράφους του Προυντόν, ο Έντουαρντ Χάιανς, σχολιάζει ότι: «Έχει καταστεί προφανές από την εποχή του Δεύτερου Παγκόσμιου Πόλεμου ότι οι πρόεδροι των Ηνωμένων Πολιτειών μπορούν και πράγματι χρησιμοποιούν την ομοσπονδιακή διοικητική μηχανή με τρόπο που χλευάζει τη δημοκρατία». Και ο Καναδός μεταφραστής του παραφράζει το συμπέρασμα του Προυντόν ως εξής:

«Ζητήστε την άποψη των ανθρώπων ως μελών μιας μάζας και θα πάρετε απαντήσεις αλλοπρόσαλλες, ανόητες και βίαιες. Ζητήστε την άποψή τους ως μελών συγκεκριμένων ομάδων με πραγματική αλληλεγγύη και με σαφή χαρακτήρα, και οι απαντήσεις τους θα είναι υπεύθυνες και σοφές. Εκθέστε τους στην πολιτική “γλώσσα” της μαζικής δημοκρατίας, που αναπαριστά “το λαό” ως ενωμένο και αδιαίρετο και τις μειονότητες ως προδότες, και θα φέρουν τυραννία. Εκθέστε τους στην πολιτική γλώσσα του φεντεραλισμού, όπου ο λαός εμφανίζεται σαν ένα διαφοροποιημένο σύνολο αληθινών ενώσεων, και θα αντισταθούν στην τυραννία μέχρι τέλους».

Αυτή η παρατήρηση αποκαλύπτει μια βαθιά εδραιωμένη κατανόηση της πολιτικής ψυχολογίας. Ο Προυντόν έβγαζε τα συμπεράσματά του από την εξέλιξη της Ελβετικής Ομοσπονδίας, αλλά η Ευρώπη έχει να επιδείξει και άλλα παραδείγματα σε μια σειρά εξειδικευμένων πεδίων. Οι Κάτω Χώρες φημίζονται για τον επιεική χαρακτήρα του ποινικού συστήματός τους. Η επίσημη εξήγηση αυτού του γεγονότος είναι η αντικατάσταση το 1886 του Ναπολεόντειου Κώδικα «από έναν γνήσιο ολλανδικό ποινικό κώδικα», βασισμένο σε πολιτισμικές παραδόσεις όπως «η πασίγνωστη ολλανδική “ανοχή” και η τάση να γίνονται αποδεκτές οι αποκλίνουσες μειονότητες». Παραθέτω τον Ολλανδό εγκληματολόγο Δρ. Βίλλεμ ντε Χάαν, ο οποίος εξηγεί ότι η ολλανδική κοινωνία «παραδοσιακά βασίζεται σε θρησκευτικές, πολιτικές και ιδεολογικές παρά σε ταξικές γραμμές. Οι σημαντικές θρησκευτικές ομάδες δημιούργησαν τους δικούς τους κοινωνικούς θεσμούς σε όλες τις μείζονες δημόσιες σφαίρες. Η διαδικασία αυτή... είναι υπεύθυνη για τη μετατροπή μιας πραγματιστικής, ανεκτικής γενικής στάσης σε ένα απόλυτο κοινωνικό καθήκον».

Με άλλα λόγια, είναι η διαφορετικότητα και όχι η ομοιογένεια που δημιουργεί το είδος της κοινωνίας όπου εσύ και εγώ μπορούμε να συνυπάρξουμε πιο άνετα. Και η σύγχρονη ολλανδική συμπεριφορά έχει τη ρίζα της στη διαφορετικότητα των μεσαιωνικών πόλεων-κρατών της Ολλανδίας και της Ζηλανδίας, που εξηγούν, όσο και ο περιφερσιμός του Προυντόν, ότι το επιθυμητό μέλλον για όλη την Ευρώπη βρίσκεται στη συνύπαρξη των τοπικών διαφορών.

Τη δεκαετία του 1860 ο Προυντόν άκουγε τις συζητήσεις για μια ευρωπαϊκή συνομοσπονδία ή για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης. Τα σχόλιά του ήταν τα εξής:

«Με αυτό, το μόνο που αντιλαμβάνονται είναι μια συμμαχία όλων των κρατών που υπάρχουν επί του παρόντος στην Ευρώπη, μικρών και μεγάλων, η οποία θα κατευθύνεται υπό την προεδρία ενός μόνιμου Συμβουλίου. Λαμβάνεται ως δεδομένο ότι κάθε κράτος θα διατηρεί τη μορφή κυβέρνησης που του ταιριάζει καλύτερα. Εφόσον, όμως, κάθε κράτος θα έχει αριθμό ψήφων στο Συμβούλιο ανάλογο του πληθυσμού και της έκτασής του, τα μικρά κράτη σ’ αυτή την υποτιθέμενη συνομοσπονδία σύντομα θα ενσωματωθούν στα μεγάλα...»

Ο Μπακούιν

Ο δεύτερος από τους μέντορές μου του δέκατου ένατου αιώνα, ο Μιχαήλ Μπακούιν, αξίζει της προσοχής μας για διάφορους λόγους. Ήταν σχεδόν ο μόνος διανοητής αυτού του αιώνα ο οποίος προέβλεψε τη φρίκη της σύγκρουσης μεταξύ των εθνικών κρατών του εικοστού αιώνα κατά τον Πρώτο και το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και τη μοίρα του συγκεντρωτικού μαρξισμού στη Ρωσική Αυτοκρατορία. Το 1867 η Πρωσία και η Γαλλία φαίνονταν να ετοιμάζονται για πόλεμο με σκοπό την ανάδειξη της αυτοκρατορίας που θα ήλεγχε το Λουξεμβούργο

και αυτό το γεγονός, μέσω του πλέγματος συμφερόντων και συμμαχιών, «απειλούσε να καταπιεί ολόκληρη την Ευρώπη». Ένας Σύνδεσμος για την Ειρήνη και την Ελευθερία συνεδρίασε στη Γενεύη, υποστηριζόμενος από εξέχοντες ανθρώπους, που προέρχονταν από διάφορες χώρες, όπως ο Τζουζέπε Γκαριμπάλντι, ο Βίκτωρ Ουγκώ και ο Τζων Στιούαρτ Μιλλ. Ο Μπακούνιν άδραξε την ευκαιρία να απευθυνθεί σε αυτό το κοινό και δημοσίευσε τις απόψεις του υπό τον τίτλο Φεντεραλισμός, Σοσιαλισμός και Αντιθεολογισμός. Το κείμενο αυτό έθετε δεκατρία σημεία στα οποία, σύμφωνα με τον Μπακούνιν, το Συνέδριο της Γενεύης ήταν ομόφωνο.

Το πρώτο σημείο διακήρυττε ότι:

«Προκειμένου να επιτύχουμε το θρίαμβο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στις διεθνείς σχέσεις της Ευρώπης, και να καταστήσουμε τον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των λαών που συνιστούν την ευρωπαϊκή οικογένεια αδύνατο, μόνο ένας δρόμος υπάρχει: η σύσταση των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης».

Στο δεύτερο σημείο του υποστήριζε ότι ο σκοπός αυτός συνεπάγεται ότι τα κράτη θα πρέπει να αντικατασταθούν από περιφέρειες, καθώς, όπως παρατήρησε:

«[...] Ο σχηματισμός αυτών των Πολιτειών της Ευρώπης δεν θα μπορέσει ποτέ να προκύψει ανάμεσα σε κράτη που συγκροτούνται όπως τα σύγχρονα, λόγω της τερατώδους ανομοιότητας μεταξύ των διαφόρων εξουσιών τους».

Στο τέταρτο σημείο του ισχυριζόταν ότι:

«Ακόμη και εάν αυτοαποκαλούνταν δημοκρατία δεν θα μπορούσε ένα συγκεντρωτικό, γραφειοκρατικό και μιλιταριστικό κράτος να εισχωρήσει σοβαρά σε μια διεθνή ομοσπονδία. Λόγω του συντάγματός του, το οποίο πάντα θα αποτελεί μια ρητή ή υπόρρητη απάρνηση της εσωτερικής ελευθερίας, αναγκαστικά θα συνεπάγεται την κήρυξη μόνιμου πολέμου και απειλής για τις γειτονικές χώρες».

Κατά συνέπεια, το πέμπτο σημείο του απαιτούσε:

«[...] Ότι όλοι οι υποστηρικτές της Ένωσης θα πρέπει γι' αυτό το λόγο να διοχετεύσουν όλες τις ενέργειές τους προς την ανοικοδόμηση των διαφόρων χωρών τους ώστε να αντικαταστήσουν την παλιά οργάνωση που θεμελιωνόταν πάνω στη βία και στην αρχή της εξουσίας με μια νέα, βασισμένη αποκλειστικά στα συμφέροντα, στις ανάγκες και στις ροπές των λαών, και που θα έχει σαν μοναδική αρχή την ελεύθερη ομοσπονδιοποίηση των ατόμων σε κομμούνες, των κομμούνων σε επαρχίες, των επαρχιών σε έθνη και αυτών σε Ενωμένες Πολιτείες, πρώτα της Ευρώπης και στη συνέχεια ολόκληρου του κόσμου».

Έτσι το όραμα μεγάλωνε όλο και περισσότερο, ωστόσο ο Μπακούνιν πρόσεξε ώστε να συμπεριλάβει την αποδοχή της απόσχισης. Το όγδοο σημείο του διακήρυττε ότι:

«Το γεγονός ότι μια περιφέρεια συναπαρτίζει μια Πολιτεία, έστω και με εθελοντική προσχώρηση, δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι υποχρεώνεται να παραμείνει δέσμια αυτής για πάντα. Καμία διηνεκής υποχρέωση δεν είναι αποδεκτή στην ανθρώπινη δικαιοσύνη... Το δικαίωμα στην ελεύθερη ένωση και στην εξίσου ελεύθερη απόσχισή είναι πρώτο και κύριο μεταξύ όλων των πολιτικών δικαιωμάτων. Χωρίς αυτό μια συνομοσπονδία δεν θα ήταν τίποτε άλλο παρά συγκαλυμμένος συγκεντρωτισμός».

Ο Μπακούνιν αναφέρεται με θαυμασμό στην Ελβετική Συνομοσπονδία, που, όπως το θέτει, «ασκεί τόσο επιτυχημένα την ομοσπονδία σήμερα». Ο Προυντόν επίσης θεωρούσε σαφώς ως μοντέλο την ελβετική υπεροχή των κομμούνων ως μονάδων κοινωνικής οργάνωσης, συνδεδεμένων μέσω των καντονιών με ένα καθαρά διοικητικό ομοσπονδιακό συμβούλιο. Αλλά και οι δύο θυμούνταν τα γεγονότα του 1848, όταν τα αποσχιστικά καντόνια του Ζόντερμπουντ εξαναγκάστηκαν να αποδεχθούν το νέο σύνταγμα της πλειοψηφίας με πόλεμο. Έτσι, οι Προυντόν και Μπακούνιν καταδίκασαν την υπονόμηση του φεντεραλισμού από την αρχή της υποχρεωτικής ένωσης. Με άλλα λόγια, πρέπει να υπάρχει το δικαίωμα στην απόσχισή.

Ο Κροπότκιν

Ακριβώς εξαιτίας του αποκεντρωτικού συντάγματός της, η Ελβετία ήταν καταφύγιο για αναρίθμητους πολιτικούς πρόσφυγες που προέρχονταν από τις αυτοκρατορίες της Αυστρο-Ουγγαρίας, της Γερμανίας και της Ρωσίας. Ωστόσο, ένας Ρώσος αναρχικός εξορίστηκε ακόμη και από την Ελβετία. Ήταν πολύς, ακόμα και για το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Συμβούλιο. Ήταν ο Πιότρ Κροπότκιν, που συνδέει το φεντεραλισμό του 19ου με την περιφερειακή γεωγραφία του 20ου αιώνα.

Πέρασε τα νιάτα του ως αξιωματικός του στρατού σε γεωλογικές εξερευνήσεις στις άπω ανατολικές επαρχίες της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και η αυτοβιογραφία του μιλάει για την οργή που ένιωσε όταν αντιλήφθηκε πώς η κεντρική διοίκηση και η χρηματοδότηση κατέστρεφαν οποιαδήποτε βελτίωση των τοπικών συνθηκών, μέσω της άγνοιας, της ανικανότητας και της καθολικής διαφθοράς, καθώς και μέσω της καταστροφής αρχαίων κοινοτικών θεσμών που θα μπορούσαν να επιτρέψουν στους ανθρώπους να αλλάξουν οι ίδιοι τις ζωές τους. Ο πλούσιος γινόταν πλουσιότερος, ο φτωχός γινόταν φτωχότερος και ο διοικητικός μηχανισμός ασφικτιούσε από την ανία και τις καταχρήσεις.

Παρόμοια φιλολογία επ' αυτού έχει αναπτυχθεί σε οποιαδήποτε αυτοκρατορία ή έθνος-κράτος, όπως στη Βρετανική και στην Αυστρο-Ουγγρική Αυτοκρατορία, και μπορεί κανείς να διαβάσει πανομοιότυπα συμπεράσματα στα γραπτά του Κάρολο Λέβι ή του Ντανίλο Ντόλτσι. Το 1872, ο Κροπότκιν πραγματοποίησε την πρώτη του επίσκεψη στη Δυτική Ευρώπη και στην Ελβετία όπου μέθυσε από την ατμόσφαιρα της δημοκρατίας, ακόμη και της αστικής. Ο βιογράφος του Μάρτιν Μίλερ εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο αυτό το γεγονός αποτέλεσε καμπή για τη ζωή του:

«Οι συναντήσεις και οι συζητήσεις του Κροπότκιν με τους εργάτες στους χώρους εργασίας τους αποκάλυψαν το είδος της αυθόρμητης ελευθερίας, χωρίς την εξουσία και την κατεύθυνση εκ των άνω, το οποίο είχε ονειρευτεί. Απομονωμένοι και αυτάρκεις, οι ωρολογοποιοί της Γιούρα εντυπωσίασαν τον Κροπότκιν ως ένα παράδειγμα που θα μπορούσε να μετασχηματίσει την κοινωνία, αν επιτρεπόταν σε μια τέτοια κοινότητα να αναπτυχθεί σε μεγάλη κλίμακα. Δεν είχε καμία αμφιβολία ότι μια τέτοια κοινότητα θα πετύχαινε, επειδή δεν υπήρχε ζήτημα επιβολής ενός τεχνητού "συστήματος", όπως στην περίπτωση του εγχειρήματος του Μουράβιεφ στη Σιβηρία, αλλά επρόκειτο για μια οργάνωση που επέτρεπε στους εργάτες να λειτουργούν σύμφωνα με τα συμφέροντά τους, επιτρέποντας την ανάπτυξη της φυσικής δραστηριότητάς τους».

Αυτή η στιγμή ήταν καθοριστικής σημασίας για τη ζωή του. Κατά μια έννοια, το υπόλοιπο της ζωής του το αφιέρωσε στη συλλογή τεκμηρίων για τον αναρχισμό, το φεντεραλισμό και τον περιφερισμό.

Θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι η προσέγγιση που ανέπτυξε αποτελεί απλώς ένα ακαδημαϊκό ζήτημα ιστορίας. Για να το αποδείξω αυτό, αρκεί να αναφερθώ στη μελέτη του Καμίλο Μπερνέρι, Μια Ρωσική Ομοσπονδία, Πέτρος Κροπότκιν, που δημοσιεύτηκε το 1922. Ο Μπερνέρι παραθέτει την «Επιστολή προς τους Εργάτες της Δυτικής Ευρώπης», την οποία ο Κροπότκιν επέδωσε στην πολιτικό του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος Μάργκαρετ Μπόντφελντ, τον Ιούνιο του 1920. Σε αυτήν έγραφε:

«Η Αυτοκρατορική Ρωσία πέθανε και δεν πρόκειται να αναβιώσει. Το μέλλον των διαφόρων επαρχιών που συνέθεταν την Αυτοκρατορία θα κατευθυνθεί προς μια μεγάλη ομοσπονδία. Οι φυσικές επικράτειες των διαφόρων τμημάτων αυτής της ομοσπονδίας με κανέναν τρόπο δεν είναι διακριτές από εκείνες τις οποίες ήδη γνωρίζουμε από την ιστορία, την εθνογραφία και την οικονομική ζωή της Ρωσίας. Οποιοσδήποτε προσπάθεια συγκέντρωσης των συστατικών τμημάτων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, όπως της Φινλανδίας, των Βαλτικών επαρχιών, της Λιθουανίας, της Ουκρανίας, της Γεωργίας, της Αρμενίας, της Σιβηρίας και των υπολοίπων κάτω από μια κεντρική εξουσία είναι καταδικασμένες σε βέβαιη αποτυχία. Το μέλλον της οντότητας που υπήρξε η Ρωσική Αυτοκρατορία κατευθύνεται προς ένα φεντεραλισμό ανεξάρτητων μονάδων».

Εσείς κι εγώ, σήμερα, μπορούμε να αντιληφθούμε την επικαιρότητα αυτής της άποψης, παρότι αγνοήθηκε ως εντελώς ανυπόστατη για εβδομήντα χρόνια. Ως εξόριστος στη Δυτική Ευρώπη, ο Κροπότκιν είχε άμεση επαφή με ένα φάσμα πρωτοπόρων της σκέψης περί περιφερειών. Η σχέση μεταξύ του περιφερισμού και του αναρχισμού περιγράφηκε λεπτομερώς σε όλη της την έκταση -ή ακόμη και την υπερβολή- από τον Πήτερ Χωλ, γεωγράφο και διευθυντή του Ινστιτούτου Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Μπέρκλεϊ της Καλιφόρνια, στο βιβλίο του Πόλεις του Αύριο (1988). Ο ίδιος ο Ελνζέ Ρεκλύ, αναρχικός γεωγράφος και σύντροφος του Κροπότκιν, υποστήριξε

τις μικρής κλίμακας ανθρώπινες κοινωνίες, βασισμένες στην οικολογία των περιοχών τους. Ο Πωλ Βιντάλ ντε λα Μπλανς, ένας άλλος ιδρυτής της Γαλλικής γεωγραφίας, υποστήριξε ότι «η περιφέρεια ήταν κάτι περισσότερο από ένα αντικείμενο μελέτης, καθώς προμήθευε τη βάση για την ολοκληρωτική ανοικοδόμηση της κοινωνικής και πολιτικής ζωής». Για τον Βιντάλ, όπως εξηγεί ο καθηγητής Χωλ, όχι το έθνος αλλά η περιφέρεια «ως η κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης ανάπτυξης, μιας σχεδόν αισθησιακής αμοιβαιότητας μεταξύ των ανδρών και των γυναικών καθώς και του περιβάλλοντός τους, ήταν η έδρα της νοητής ελευθερίας και το βασικό κίνητρο της πολιτισμικής εξέλιξης, που δέχθηκε επίθεση και διαβρώθηκε από το συγκεντρωτικό έθνος-κράτος και τη μεγάλης κλίμακας βιομηχανία».

Ο Πάτρικ Γκέντες

Τέλος, ήταν ο έξοχος Σκοτσέζος βιολόγος Πάτρικ Γκέντες, ο οποίος προσπάθησε να συνθέσει όλες αυτές τις ιδέες περί περιφερισμού, είτε γεωγραφικές, κοινωνικές, ιστορικές, πολιτικές είτε οικονομικές, σε μια λογικά θεμελιωμένη ιδεολογία για τις περιφέρειες, γνωστής στους περισσότερους από εμάς μέσω του έργου του μαθητή του, Λιούις Μάμφορντ. Ο καθηγητής Χωλ υποστηρίζει ότι:

«Πολλά από τα αρχικά οράματα, αν και όχι όλα, του πολεοδομικού κινήματος απορρέουν από το αναρχικό κίνημα, που άκμασε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου και τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα... Το όραμα εκείνων των αναρχικών πρωτοπόρων δεν αφορούσε απλώς έναν εναλλακτικό τρόπο σχεδιασμού, αλλά μια εναλλακτική κοινωνία, ούτε καπιταλιστική ούτε γραφειοκρατική-σοσιαλιστική: μια κοινωνία βασισμένη στην εθελοντική συνεργασία μεταξύ ανδρών και γυναικών που ζουν κι εργάζονται σε μικρές, αυτοδιοικούμενες κοινότητες».

Σήμερα

Σήμερα, στα τελευταία χρόνια του 20ού αιώνα, συμμερίζομαι αυτό το όραμα. Εκείνοι οι αναρχικοί διανοητές του 19ου αιώνα βρίσκονταν εκατό χρόνια μπροστά από τους συγκαιρινούς τους, καθώς προειδοποίησαν τους λαούς της Ευρώπης για τις συνέπειες της απόρριψης των προσεγγίσεων του φεντεραλισμού και του περιφερισμού. Έχοντας επιζηήσει από κάθε είδους καταστροφική εμπειρία του 20ου αιώνα, οι κυρίαρχοι των εθνικών κρατών της Ευρώπης κατέυθυναν τις πολιτικές τους προς διάφορους τύπους υπερεθνικής ύπαρξης. Το κρίσιμο ερώτημα που αντιμετωπίζουν είναι αν μπορούν να συλλάβουν μια Ευρώπη των Κρατών ή μια Ευρώπη των Περιφερειών.

Ο Προυντόν, 130 χρόνια πριν, συσχέτισε αυτό το ζήτημα με την ιδέα μιας ευρωπαϊκής ισορροπίας δυνάμεων, που αποτελεί το στόχο των κρατικών αξιωματούχων και των πολιτικών θεωρητικών, και υποστήριξε ότι κάτι τέτοιο «είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί μεταξύ δυνάμεων με ενιαία συντάγματα». Στο Η Ομοσπονδία και η Ενότητα στην Ιταλία έγραψε ότι «το πρώτο βήμα προς την αναμόρφωση του δημοσίου δικαίου στην Ευρώπη» ήταν «η αποκατάσταση των συνομοσπονδιών στην Ιταλία, στην Ελλάδα, στις Κάτω Χώρες, στη Σκανδιναβία και στις παραδουνάβιες περιοχές, ως ένα προοίμιο για την αποκέντρωση των μεγάλων κρατών και συνεπώς για το γενικό αποπλισμό». Επιπλέον, στο Για την Αρχή της Ομοσπονδίας επισήμανε ότι «μεταξύ των Γάλλων δημοκρατών έχει γίνει μεγάλη συζήτηση για την ευρωπαϊκή συνομοσπονδία ή τις Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης. Με αυτό φαίνεται ότι εννοούν μια συμμαχία όλων των κρατών που υπάρχουν σήμερα στην Ευρώπη, μικρών ή μεγάλων, προεδρευομένων από ένα μόνιμο Συμβούλιο». Υποστήριξε ότι μια τέτοια ομοσπονδία είτε θα ήταν άνευ ουσίας είτε θα αποτελούσε παγίδα, για τον προφανή λόγο ότι τα μεγάλα κράτη θα κυριαρχούσαν στα μικρά.

Έναν αιώνα αργότερα, ο οικονομολόγος Λέοπολντ Κορ (Αυστριακός εκ καταγωγής, Βρετανός στην υπηκοότητα, Ουαλός από επιλογή), ο οποίος επίσης αυτοπροσδιορίζεται ως αναρχικός, δημοσίευσε το βιβλίο του Η Κατάλυση των Εθνών, στο οποίο εξυμνεί τις αρετές των κοινωνιών μικρής κλίμακας και υποστηρίζει εκ νέου ότι τα προβλήματα της Ευρώπης εγείρονται από την ύπαρξη του έθνους-κράτους. Επιδιοκμαζοντας για μια ακόμη φορά την Ελβετική Συνομοσπονδία, ισχυρίστηκε, χρησιμοποιώντας χάρτες, ότι «το πρόβλημα της Ευρώπης –καθώς και οποιασδήποτε ομοσπονδίας– αφορά στη διαίρεση και όχι στην ένωση».

Ωστόσο, για να είμαστε δίκαιοι πρέπει να αναφέρουμε ότι οι υπέρμαχοι μιας ενωμένης Ευρώπης ανέπτυξαν μια αρχή «επικουρικότητας», με το επιχείρημα ότι οι κυβερνητικές αποφάσεις δεν θα πρέπει να λαμβάνονται στους

υπερεθνικούς θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά κατά προτίμηση στις περιφερειακές ή τοπικές διοικητικές βαθμίδες, αντί των εθνικών κυβερνήσεων. Αυτή η συγκεκριμένη αρχή υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο κάλεσε τις εθνικές κυβερνήσεις να ενστερνιστούν τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Τοπικής Αυτοδιοίκησης, «ώστε να επισημοποιηθεί η δέσμευση στην αρχή, σύμφωνα με την οποία οι λειτουργίες διακυβέρνησης θα πρέπει να λαμβάνουν χώρα στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο και να μεταφέρονται σε υψηλότερο μόνο εάν υπάρχει συναίνεση».

Η αρχή αυτή αποτελεί έναν ασυνήθιστο φόρο τιμής στους Προυντόν, Μπακούνιν και Κροπότκιν και στις απόψεις που αυτοί μόνο διατύπωσαν (με εξαίρεση ορισμένους ενδιαφέροντες Ισπανούς διανοητές, όπως οι Pi y Margall ή Joaquín Costa), αλλά φυσικά θα είναι μεταξύ των πρώτων αρχών της πανευρωπαϊκής ιδεολογίας που οι εθνικές κυβερνήσεις θα επιλέξουν να αγνοήσουν. Υπάρχουν προφανείς διαφορές μεταξύ των διαφόρων εθνών-κρατών σε αυτό το ζήτημα. Σε πολλά από αυτά –παραδείγματος χάριν στη Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία ακόμη και στη Γαλλία– ο κυβερνητικός μηχανισμός είναι απείρως περισσότερο αποκεντρωμένος από όσο πριν από πενήντα χρόνια. Το ίδιο μπορεί σύντομα να αποτελεί πραγματικότητα και για τη Σοβιετική Ένωση. Αυτή η αποκέντρωση μπορεί να μην εξελίχθηκε με το ρυθμό που θα θέλαμε εμείς, και με χαρά θα συμφωνήσω στο ότι οι ιδρυτές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας πέτυχαν τον αρχικό τους στόχο της παύσης των παλιών εθνικών ανταγωνισμών και κατέστησαν τους μελλοντικούς πολέμους στη Δυτική Ευρώπη αδιανόητους. Αλλά απέχουμε πολύ ακόμη από μία Ευρώπη των Περιφερειών.

Ζω σε αυτό που έχει εξελιχθεί ως το πιο συγκεντρωτικό κράτος στη Δυτική Ευρώπη, όπου η κυριαρχία της κεντρικής κυβέρνησης αντί να μειωθεί έχει αυξηθεί ανυπολόγιστα κατά τη διάρκεια των δέκα τελευταίων ετών. Ορισμένοι θα θυμούνται τη ρητορική της Βρετανής πρωθυπουργού το 1988:

«Δεν καθορίσαμε επιτυχώς τα εδαφικά όρια του κράτους στη Βρετανία, μόνο και μόνο για να τα δούμε να επιβάλλονται ξανά σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με ένα ευρωπαϊκό υπερ-κράτος να ασκεί μια νέα κυριαρχία από τις Βρυξέλλες».

Αυτή είναι η γλώσσα της απάτης. Δε σχετίζεται με την πραγματικότητα. Και δε χρειάζεται να υποστηρίξεις την Κομισιόν για να το αντιληφθείς. Ωστόσο, είναι ενδεικτικό της απόστασης που ορισμένοι από εμάς έχουν στο να κατανοήσουν την αλήθεια που εμπεριέχει το σχόλιο του Προυντόν: «Ακόμη και η Ευρώπη θα ήταν πολύ μεγάλη για να διαμορφώσει μία μοναδική συνομοσπονδία. Θα μπορούσε να αποτελέσει μόνο μια συνομοσπονδία συνομοσπονδιών».

Η προειδοποίηση των αναρχικών είναι ακριβώς ότι το εμπόδιο σε μια Ευρώπη των Περιφερειών είναι το έθνος-κράτος. Εάν πρόκειται να ασκήσουμε οποιαδήποτε επιρροή στην πολιτική σκέψη του επόμενου αιώνα, θα πρέπει να προωθούμε την επιχειρηματολογία για τις περιφέρειες. Το «σκέψου πλανητικά – δράσε τοπικά» είναι ένα από τα πιο χρήσιμα σλόγκαν του παγκόσμιου πράσινου κινήματος. Το έθνος-κράτος καταλαμβάνει μόνο ένα μικρό τμήμα της ευρωπαϊκής ιστορίας. Θα πρέπει να απελευθερώσουμε τους εαυτούς μας από τις εθνικές ιδεολογίες προκειμένου να δράσουμε τοπικά και να σκεφτούμε περιφερειακά. Και τα δύο θα μας επιτρέψουν να γίνουμε πολίτες όλου του κόσμου, όχι των εθνών ούτε των υπερεθνικών υπερ-κρατών.

μετάφραση: Ελίζα Κολοβού, Γιώργος Φράγκος

Βιβλιογραφία

Pierre-Joseph Proudhon, *Selected Writings*, edited by Stewart Edwards, London, Macmillan, 1970

Pierre-Joseph Proudhon, *The Principle of Federation*, translated by Richard Vernon, University of Toronto Press, 1979

Edward Hyams, *Pierre-Joseph Proudhon*, London, John Murray, 1979

Michael Bakunin, *Selected Writings*, edited by Arthur Lehning, London, Jonathan Cape, 1973

Willem de Haan, *The Politics of Redress*, London, Unwin Hyman, 1990

Martin Miller, *Kropotkin*, University of Chicago Press, 1976

Camillo Berneri, *Peter Kropotkin: His Federalist Ideas (1922)*, London, Freedom Press, 1942

Peter Hall, *Cities of Tomorrow: An intellectual history of urban planning and design in the twentieth century*, Oxford, Basil Blackwell, 1988

Leopold Kohr, *The Breakdown of Nations*, London, Routledge, 1957

Ernest Wistnch, *After 1982: The United States of Europe*, London, Routledge, 1989

Council of Europe, *The Impact of the Completion of the Internal Market on Local and Regional Autonomy*, Council of Europe Studies and Texts, Series no. 12, 1990

Margaret Thatcher, *Address to the College of Europe, Bruges, 20th September 1988*